

Outcome-based education management and the application of Universal design for learning

Khalida Hamidova

Teacher of ADPU, doctoral student of ARTI. Azerbaijan.

E-mail: musayevaxalide@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-6873-2353>

Abstract. The article discusses ways to use different technologies in the result-oriented management of preschool education institutions. At the same time, the benefits of using universal learning design in this process are discussed. It is noted that the application of universal learning design in inclusive education is one of the main conditions, universal learning design in education is a flexible, developmental environment, a form that involves the application of various alternative tasks for children with visual, hearing, speech, movement, attention and memory disorders. The article discusses the principles of universal training design, steps to adapt training materials. The importance of inclusive education in modern times and the use of universal learning design have also been widely explained.

Keywords: preschool education, management, outcome orientation, universal learning design, learning, inclusive education.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.215>

To cite this article: Hamidova Kh. (2020) Outcome-based education management and the application of universal design for learning. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 231, Issue II, pp. 37–46.

Article history: Received — 14.04.2020; Accepted — 23.04.2020

Məktəbəqədər təhsildə universal təlim dizaynından istifadə və onun idarə olunması

Xalidə Həmidova

ADPU-nun müəllimi, ARTI-nin doktorantı. Azərbaycan.

E- mail: musayevaxalide@mail.ru

https://orcid.org/0000-0001-6873-2353

Annotasiya. Məqalədə məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlim prosesində müxtəlif texnologiyalardan istifadə olunmasından, həmçinin, çevik təlim modulları daxilində universal təlim dizaynından istifadənin faydalarından danışılır. Qeyd olunur ki, inklüziv təhsildə universal təlim dizaynının tətbiqi əsas şərtlərdəndir. Təhsildə universal təlim dizaynı həm çevik inkişafetdirici mühitdir, həm də görmə, eşitmə, nitq, hərəkət, diqqət və yaddaş pozulmaları olan uşaqlar üçün müxtəlif növ alternativ tapşırıqların tətbiqini nəzərdə tutan formadır. Məqalədə universal təlim dizaynının prinsiplərindən, təlim materiallarının uyğunlaşdırmaq üçün addımlardan bəhs edilir. Həmçinin, müasir dövrdə inklüziv təhsilin əhəmiyyətindən və bu prosesdə universal təlim dizaynından istifadə geniş şəkildə izah edilmişdir.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, idarəetmə, nəticəyönümlülük, universal təlim dizaynı, öyrənmə, inklüziv təhsil.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.215>

Məqaləyə istinad: Həmidova X. (2020) Məktəbəqədər təhsildə universal təlim dizaynından istifadə və onun idarə olunması. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 2 (231), səh. 37–46.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.04.2020 ; qəbul edilib – 23.04.2020

Giriş / Introduction

İnkişaf etmiş qərb dövlətlərinin təhsil sistemində istifadə edilən fəal və ya interaktiv təlim metodlarından, yeni təlim texnologiyalarından istifadə respublikamızın təhsil müəssisələrində yüksələn xatlə davam etdirilir. Bu texnologiyaların şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında xüsusi yeri vardır. Yeni təlim texnologiyalarında şagirdlərin intellektual, mənəvi cəhətdən inkişaf etdirilməsi vəzifəsi ön plana keçir. Bu texnologiyaların təlimdə tətbiqi şagirdlərin öz fikirlərini aydın, məntiqi ardıcılıqla ifadə etmələrinə şərait yaradır, yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafını təmin etməklə, onlarda yüksək ünsiyyət mədəniyyəti formalaşdırır.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin kollegiya iclasının materiallarında göstərilir: “Fasiləsiz təhsil kontekstində şəxsiyyətin, kamil insanın hazırlığı üzrə dünya təcrübəsinə inteqrasiya prinsipi zəruri faktor kimi qəbul edilməli, həmin istiqamətdə konkret fəaliyyət həyata keçirilməlidir” [Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasının materialları. Bakı, 2003].

Bu, şagirdləri müəyyən qədər fəallaşdıran, təlimdə müvəffəqiyyət qazanmağa imkan verən ənənəvi metodlardan, texnologiyalardan bütövlükdə imtina etmək demək deyildir. Ənənəvi metodların müsbət cəhətlərindən istifadə edərək, yeni yanaşmaların, yeni təlim texnologiyalarının, innovasiyaların pedaqoji, psixoloji əsaslarını işləmək və nəticəyönümlü, şagirdə istiqamətlənmiş təlim-tərbiyə prosesinin elmi əsaslarının müasir tələblərə uyğun araşdırmalarının aparılması təhsil sisteminin qarşısında duran ən aktual problemlərdən biridir.

Müəllimlər yeni texnologiyalardan istifadə etməklə, onları dərsləri daha maraqlı edən, şagirdlərə sağlam mühakimələr irəli sürməyə, sonradan real həyata tətbiq edəcəkləri məzmunu başa düşməyə yardım edən mühüm vasitələrə çevirə bilərlər. Deməli, yeni təlim texnologiyaları təhsilin məzmununu daha yaxşı mənimsəmək, şagirdlərin təfəkkür prosesini inkişaf etdirmək üçün çox faydalıdır.

Yeni təlim texnologiyalarının üstün cəhətlərini prof. Ə. Ağayev belə göstərir: “...dörs tam fəallıq şəraitində keçir, təkcə müəllim deyil, şagirdlər də yaradıcılıq axtarışında olurlar, müstəqil düşüncə tərzini formalaşdır, təşəbbüskarlıq, yeniliyə meyillilik güclənir” [Ağayev Ə.A. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. 2006].

Şəxsiyyətyönümlü inkişafetdirici pedaqoji texnologiyalardan olan *əməkdaşlıqla təlim, layihələr metodu ilə təlim, modullarla təlim texnologiyaları* təlim prosesində mühüm yer tutur. Modullarla təlim texnologiyalarından biri də bu məqalədə haqqında söhbət edəcəyimiz universal təlim dizaynıdır (UTD).

Əsas hissə / Main part

Universal təlim dizaynı nədir? İlk dəfə *universal dizayn* anlayışı memarlıqda

yarandıdır. Ron Maysın fikrinə, “universal dizayn, uyğunlaşma və ya xüsusi dizayn olmadan, ehtiyac duyan bütün insanların mümkün qədər istifadə edə biləcəkləri məhsulların və ətraf mühitin dizaynıdır”. O, konsepsiyanın ilk təşəbbüsçülərindən biridir.

Universal təlim dizaynı nə üçün lazımdır?

Bu, nə üçündür? Təhsildə universal təlim dizaynı, çevik, inkişafetdirici mühitdir və görmə, eşitmə, nitq, hərəkət, diqqət və yaddaş pozulmaları olan uşaqlar üçün müxtəlif növ alternativ tapşırıqların mövcudluğunu nəzərdə tutur. Dizaynın universallığı inkişafında problemləri olan hər bir uşaq üçün çevik təlim modulları daxilində müxtəlif alternativ tapşırıqların yaradılması yolu ilə əldə edilir. Bu alternativlər əvvəlcədən tədris materialına və onun təlim metodologiyasına daxil edilmişdir. Həm də quruluşa inteqrasiya olunan memarlıq halləri tədrisdə universal təlim dizaynında daha səmərəli və qənaətcildir, məsələn, alternativ qruplarda əhatə olunan uşaqların əqli və hissi məhdudiyətləri nə qədər genişdirsə, nəşr olunan dərslik də o qədər böyük həcmli ola bilər. Müəllimlər müəyyən bir mətni uşaqların xüsusi ehtiyaclarına uyğunlaşdırmadan istifadə edə bilərlər. Həm çap, həm də kompüter dizaynı baxımından universal təlim dizaynı prinsiplərinə əsaslanan dərsliklərlə işləyərkən müəllim mənimşənən alternativlər çərçivəsində bütün sinifə eyni çevik kursu öyrədir [CAST. “Təlim mühitlərinə dair 5 UTD məsləhəti”].

Pedaqogikada universal təlim dizaynının funksiyaları bütün digər təbiiq sahələrindən fərqlənir, həmçinin, bütün öyrənmələrin təhsil ehtiyaclarını nəzərə alır, məsələn, universal təlim dizaynı prinsipləri əsasında hazırlanmış bir klaviatura bütün uşaqlar tərəfindən kifayət qədər asan istifadə ediləcəkdir. Eyni prinsipə qurulmuş bir tədris proqramı da bütün uşaqların, hətta ən məhdud imkanlara malik olanların da inkişafı üçün istifadə olunacaqdır.

Təhsil müəssisəsi şəraitində universal təlim dizaynının istifadəsi əlilliyi olan uşaqlar üçün tədris mühitinin daha açıq olmasına kömək edəcək, eyni zamanda materialların seçilməsi, uyğunlaşdırılması və istifadə edilməsində bütün uşaqların iştirak etmək, oynamaq və öyrənmək imkanlarını artırmaqla, xüsusi avadanlıqlara tələbatı azaltmağa kömək edəcəkdir. Universal təlim dizaynına əsaslanan təlim materialları, tədris vasitələri, dərsliklər cəlbədicə olmalı, istifadəsi çevik, asan, çox həssas və fərqli istifadəçilərə, təlim şəraitinə uyğun olmalıdır [İnklyüziv təhsil üzrə müəllim inkisafı Proqramları. 2019].

Müasir dövrdə müəllimlər fərqli təhsil təcrübəsi, təhsil tərzii, qabiliyyət və imkanları olan, fərqli mədəniyyətlərin nümayəndələri, müxtəlif dillərdə danışan uşaqlarla işləyirlər. Sınıfda bu müxtəliflik hər bir şagird üçün müsbət öyrənmə nəticələrini təmin edən, əhatəli bir təcrübə tələb edir. Bu, ümumi tədris proqramının mənimşənilməsi prosesində əlavə dəstəyə, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar

üçün xüsusilə vacibdir [Təhsil prosesinin dayandığı müddətdə sərbəst təlimin asanlaşdırılması. 2020]. Belə şagirdlər universal təlim dizaynının komponentləri olan bir təhsil mühitinə, tədrisin çevik, qərəzsiz və hər kəs üçün əlçatan olduğu bir mühitə hər gün ehtiyac duyurlar.

Universal təlim dizaynı bütün şagirdlərin fərdi öyrənmə üsullarını çətinlik çəkmədən, vaxtı və digər cəhətləri nəzərə alan bir təhsil mühitinin yaradılmasına kömək edə bilər. “Hər şagird öyrənmə bilər”, “Kurikulumu necə öyrətmək olar?” – bu yanaşmalar hər bir şagird üçün fərdi öyrənmə metodunun olduğunu dərk etməyə kömək edir.

Universal təlim dizaynı prinsiplərinə əsaslanan müəllim tədris planı və təlim materiallarının planlaşdırarkən diqqətini şagirdin anlaması yolunda hansı maneələrin dayandığına və nəyə ehtiyac duyulduğuna yönəldir: məsələn, köməkçi texnologiyalar vasitəsilə fiziki çatışmazlıqları olanlara, səmərəli tədris yolu ilə əqli çatışmazlığı olanlara yardım etmək və s. [UNICEF, Dünya Səhiyyə Təşkilatı. Məktəblərdə COVID–19-un yayılmasının qarşısının alınması və nəzarət üçün əsas mesajlar və fəaliyyətlər, 2020].

Universal təlim dizaynı inklyüziv təhsildə necə əks olunur?

Universal təlim dizaynı inklyüziv təhsilin prinsiplərindən biridir. İnklyüziv təhsildə universal təlim dizaynı tədris prosesinin bütün iştirakçıları tərəfindən mümkün qədər maksimum dərəcədə istifadə olunmasına imkan verən materialların, proqramların, dərsliklərin, mühitlərin, metodların dizaynıdır. Universal təlim dizaynı hər kəsi qane edən təhsil mühitinin mövcudluğunu təmin edir. Təhsildə inklyüziv təcrübə, hər hansı bir uşağın və onun ailə üzvlərinin, təhsil prosesinin digər iştirakçılarının həyat keyfiyyətini pozmadan onun qabiliyyət və bacarıqlarını artırmaq, istisnasız olaraq, bütün uşaqların sosial uyğunlaşması və təhsildə uğur qazanmaları üçün lazımı şəraitin yaradılmasıdır [Florescu M.C. Management institutlor de invatamant primar si prescolar, 2015].

Universal təlim dizaynının prinsipləri

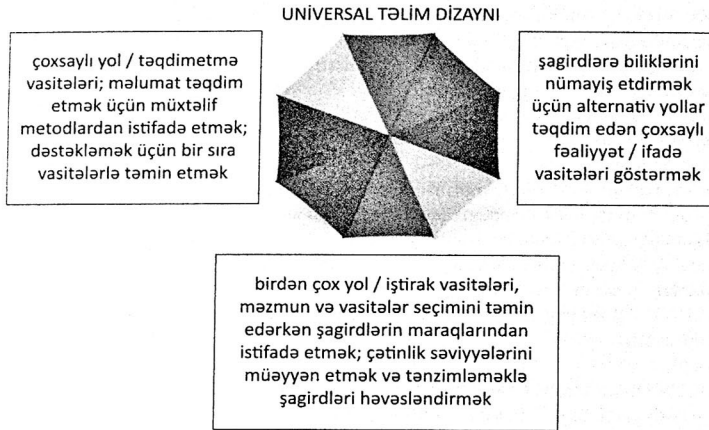
1. İstifadədə bərabərlik prinsipi. Universal təlim dizaynı qabiliyyət və bacarıqları müxtəlif olan bütün uşaqlar üçün faydalı və əlçatandır.

2. İstifadədə çeviklik prinsipi. Universal təlim dizaynı müxtəlif fərdi üstünlüklərə və ya çatışmazlıqlara, imkanlara cavab verməlidir. Uşaqların imkanlarını nəzərə alaraq, müxtəlif üsullardan, oyuncaqlardan, dərslikdən istifadə oluna bilər.

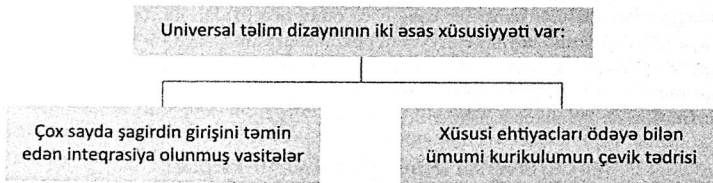
3. Sadə və intuitiv dizayn. Təcrübədən, bilik səviyyəsindən, dil bacarıqlarından asılı olmayaraq, mövzu asan başa düşülür.

4. Məlumatların aydınlığı. Universal təlim dizaynı, istifadəçinin qəbul edib etməməsindən asılı olmayaraq, məlumatı effektiv şəkildə çatdırır, məsələn, sinifdə

Cədvəl 1. Universal təlim dizaynı – hamı üçün öyrənmədir



Cədvəl 2. Universal təlim dizaynının əsas xüsusiyyətləri



video-təqdimat alt yazılarla müşayiət olunmalı, ən vacib məlumatlar mümkün qədər aydın şəkildə təqdim edilməlidir. Təlimat və istiqamətlər sadələşdirilməlidir.

5. Səhvlərə tolerant (dözümlü) münasibət. Universal təlim dizaynı təsadüfi hərəkətlərin təhlükəliliyini və ya mənfə təsirlərini minimuma endirməlidir.

6. İstifadədə fiziki səylərin minimuma endirilməsi. Əşyalar minimal səylə səmərəli istifadə edilə bilər, məsələn, qapılar avtomatik olaraq açılır. Bu, uşaqlar üçün əlverişli vəziyyətdir.

7. İstifadə etmək, daxil olmaq üçün ölçü və həcm. Məkan rahat bir ölçüyə

Cədvəl 3. Təhsildə universal təlim dizaynı

- Şagirdlərin ehtiyaclarını nəzərə alaraq təhsil fəlsəfəsini, tədris prosesini, mühiti formalaşdırır.
- Tədris və öyrənmə stereotiplərini və yanaşmalarını dəyişdirir.
- Hər kəsin heç bir məhdudiyət olmadan təhsil almaq hüququnu tanıyır.
- Şagirdi deyil, tədris prosesini və mühiti dəyişir.
- Geniş çeşidli mütəxəssislərin cəlb olunduğu fənlərarası yanaşmanı dəstəkləyir.
- Güclü ehtiyacları nəzərə almaqla tədris planlarının, müxtəlif tədris metodlarının, metod və biliklərə nəzarət formalarının çevikliyini dəstəkləyir.
- Müəllimlərdən, məktəb rəhbərlərindən və cəlb olunmuş digər mütəxəssislərdən yeni tədris metodlarının, köməkçi texnologiyaların, müəllimlərin gündəlik təcrübəsinə və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə inteqrasiyanın effektiv yollarını başa düşmələrini tələb edir.
- Bu "hamıya uyğun bir ölçü" deyil, ilk növbədə, rahatlıq və alternativ həllərin axtarışını təmin edən, bütün şagirdlərə dəstək verən bir prosesdir.

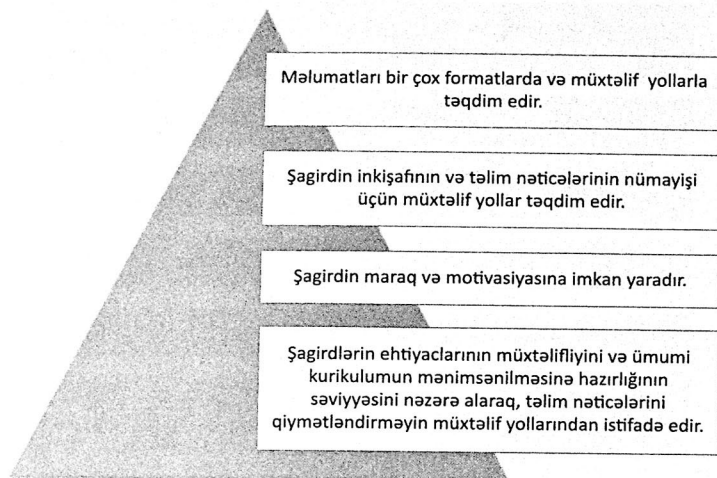
malik olmalı, yanaşma və giriş, oturan və dayanan uşaqlar üçün vacib elementlərin görüntüsü, köməkçi cihazlardan istifadə imkanı ilə təmin edilməlidir [Ringert L. Vvedeniye v universalniy dizayn. Canadsko-Rossiyskaya Programma po invalidnosti, 2006].

Bütün bunları necə tətbiq etmək olar?

Təlim materiallarını uyğunlaşdırmaq üçün addımlar:

Quradırmaq – əşyadan rahat istifadə etmək üçün ona köməkçi bir vasitə əlavə edin, məsələn, uşağın əldə saxlamasını asanlaşdırmaq üçün qələm, fırça,

Cədvəl 4. Universal təlim dizaynı tədris planı olaraq müəyyən edilə bilər.



karandaşı iplə və ya digər materialla sarıyıb, onu qalınlaşdırın, toplara ip bağlayın və s.

Sabitləşdirmək – əşyaların sürüşməsinə imkan verməyin, məsələn, kubların bir tərəfinə, noutbuk, dərslik, turniketə lent yapışdırın; plastilindən istifadə edərək, oyuncaqları bir-birinə yapışdırın. Bu zaman əşyalar masanın üzərində sürüşür. Kitabda şəkilləri göstərmək üçün, mənzərə təsvir olunmuş vərəqi dik vəziyyətdə saxlamaq üçün lövhələrdən istifadə edin.

Sadələşdirmə – rahat istifadə üçün vəziyyəti daha asan, ölçənlər halı gətirin, məsələn, daha az kublardan, oyuncaq qablar və ya mebel əşyaları, şəkillərdən istifadə edin; topu səbətə minimum məsafədən atın; əyani vəsaitləri sadələşdirin və s.

Məkani məhdudlaşdırma – uşağın tapşırığı mümkün qədər diqqət mərkəzində saxlaması, düzgün yerinə yetirə bilməsi, harada dayanmalı olduğunu anlaması üçün oyun, təlim fəaliyyətlərini düzgün təşkil edin, məsələn, topu yerə qoyulan halqanın içərisində yuvarlayın; masanın üzərində iş yerini məhdudlaşdırın; pəncərənin, oyuncaq çadırın və ya böyük qutunun içərisində oynayın, addım-addım təlimatlardan istifadə edin.

Həssas və emosional hissələrdən istifadə – uşağın diqqətini tapşırığa cəlb etmək üçün rənglərdən, toxunma, iybilmə hissələrindən istifadə edin, məsələn, müxtəlif materiallardan hazırlanmış, səsli oyuncaq və əşyalardan (metal, parça, taxta bloklar, iynə ilə parça, plastik, rezin və s. materiallar) istifadə edin (parçalardan istifadə edərək toxunma kitab hazırlamaq; hissetmə duyğularına əsaslanaraq verilən materialları tədqiq edib öyrənmək; təklif olunan materialı hissetmə duyğuları vasitəsi ilə fərqləndirmək və s.).

Alternativ vasitələrdən istifadə üçün xüsusi cihazlar və avadanlıqlar (e-kitab, sensor texnologiyalar və s.) təklif edin.

Əməkdaşlığa təşviq etmək – hər kəsin iştirak edə bilməsi üçün uşaqlara müxtəlif rollar verin, məsələn, bir uşaq şəklə göstərir, ikincisi onu izah edir, biri topu yuvarlayır, ikincisi tutur [İnklyuzivnoe obrazovanie: posobie dlya trenera: moduli dlya administrasii shkol, pedagogov, roditeley i detey. M.V. Bilino i dr. 2015].

Materialların uyğunlaşdırılması yollarını nəzərə alaraq, hər hansı bir dərstdə tətbiq olunan didaktik vəsaiti, oyuncağı nitq, diqqət, hərəkət problemləri, ağır və ya çoxsaylı əlilliyi olan uşaqlara fərqli şəkildə təqdim edə bilərsiniz. Müəllimin yaradıcı təxəyyülü uşaqların uğurlu uyğunlaşmasının əsas komponentidir.

Nəticə / Conclusion

Məlumdur ki, tərbiyəçi-müəllimlər, pedaqoqlar bütün şagirdlərin təlimdə müvəffəq olmalarını istəyir, bunun üçün fərqli metod və üsullardan istifadə edirlər. Əksər tərbiyəçi-müəllim və pedaqoqlar nəzəriyyənin təcrübədən daha asan olduğunu söyləyir, UTD-ni öz siniflərində uğurla həyata keçirmək üçün kömək istəyir, əlavə təlimlər keçirilməsini xahiş edirlər. Belə nəticəyə gəlirik ki, həm bakalavr səviyyəsi tələbələri, həm də tərbiyəçi-müəllimlər UTD strategiyalarını həyata keçirmək üçün təşkil olunmuş spesifik təlimlərdən böyük fayda əldə edə bilərlər. Əvvəla, bakalavr təhsili alarkən tələbələrə UTD strategiyaları öyrədilməlidir. İkinci, UTD-nin yalnız nəzəri materiallarını deyil, həm də onu təcrübədə tətbiq etmək üçün praktik məsləhətlərin tərbiyəçi-müəllimlərə ötürülməsi məqsədəmüvafiq olardı. Üçüncü, ali təhsil müəssisələrində UTD-nin təcrübədə həyata keçirilməsi üçün peşəkar inkişaf tədbirlərinin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur. Nəhayət, sonuncu: UTD-nin məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, məktəblərdə həm fiziki, həm də akademik səviyyədə bütün uşaqlar, şagirdlər üçün ölçənlər üçün sistemə uyğunlaşdırılmalıdır. Bu proses iştirakçılarının, tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkarlığı və fədakarlığı vacibdir.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasının materialları. Bakı: "Təhsil", 2003. səh. 4–52.
2. Ağayev Ə.A. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri. Bakı: 2006, №1. səh. 29–44.
3. İnklyuziv təhsil üzrə müəllim inkisafı Proqramları. (2019) (Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə UNICEF tərəfindən icra edilən "Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar üçün inklyuziv təhsilin genişləndirilməsi layihəsi" çərçivəsində hazırlanmışdır).
4. Təlim prosesinin dayandırıldığı müddətdə sərbəst təlimin asanlaşdırılması (mart, 2020). (COVID–19 pandemiyası zamanı təlimin fasiləsizliyinin qorunması sahəsində Çin təcrübəsi. Pekin Pedaqoji Universitetinin Ağıllı Təlim İnstitutu, versiya 1.2.).
5. CAST. "Təlim mühitlərinə dair 5 UTD məsləhəti". (2018)
<http://castprofessionallearning.org/project/top-5-udl-tips-for-learning-nvironments/>
CAST Professional Learning.
6. Məktəblərdə COVID–19-un yayılmasının qarşısının alınması və nəzarət üçün əsas məsajlar və fəaliyyətlər (mart, 2020). UNICEF, Dünya Səhiyyə Təşkilatı, IFRC.
7. Inklyuzivnoe obrazovanie: posobie dlya trenera: moduli dlya administrasii shkol, pedagogov, roditeley i detey (2015). M.V. Bilino i dr. Minsk: "Usluga". 248 s.
8. Ringert L. (2006). Vvedenie v universalniy dizayn. Canadsko-Rossiyskaya Programma po invalidnosti. 127 c. [Elektronniy resurs]. Rejim dostupa: <http://tnu.podelise.ru/docs/index-214659.html>–
9. Creswell J. (2013). Steps in conducting a scholarly mixed methods study.
<http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1047&context=dberspeakers>
10. Florescu M.C. (2015). Managementul institutiilor de invatamant primar si prescolar (The Management of Primary and Preschool Institutions). Oradea: Editura Universitatii din Oradea.
11. Hattie J. (2012). Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning. London: "Rutledge".
12. National Center on Universal Design for Learning. (2014).
<http://www.udlcenter.org/aboutudl/whatisudl>